

SEYYAH BİR OSMANLI ÂLİMİ: WASHINGTON SEFARET İMAMI MEHMED ALİ EFENDİ

Musa KILIÇ*

Araştırma Makalesi

DOI: <https://doi.org/10.47088/utad.1580306>

Özet

Osmanlı Devleti'nde sınırların dışına seyahat kültürü XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişme göstermeye başlar. Fakat Osmanlı seyyahlarını çoğunlukla cezbeden yer Batı Dünyası'dır. XIX. yüzyılın sonlarında Osmanlı toplumunun Uzak Doğu'ya ilgisi artsa da bu coğrafyayı ziyaret eden seyyahların sayısı çok azdır. İlmiye sınıfına mensup Mehmed Ali Efendi seyahat amacıyla Batı Afrika ve Uzak Doğu'daki pek çok bölgeyi hem de birden fazla kez ziyaret eden bir isimdir. Mehmed Ali Efendi'yi ilginç kılan husus sadece seyahatleri değildi. Osmanlı Devleti'nin Washington Sefaretindeki ilk ve tek imamıydı. 1922 yılında son bir defa daha seyahate çıktı ve bir yıl sonra Türkiye'ye geriye döndü. Bu çalışma ülkesi dışındaki Dünya'yı en fazla gezen Osmanlı seyyahlarından biri olmasına rağmen pek bilinmeyen bir isim olan Mehmed Ali Efendi'yi daha iyi tanıtmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amerika Birleşik Devletleri, Çin, Güney Afrika, Japonya, Mehmed Ali Efendi, Osmanlı Devleti, Seyyah, Washington.

A TRAVELING OTTOMAN SCHOLAR: WASHINGTON EMBASSY İMAM MEHMED ALİ EFENDİ

Abstract

The culture of travel beyond the bounds of the Ottoman Empire began to emerge in the latter part of the 19th century. However, the western world primarily attracted the Ottoman travelers. Despite the heightened interest of the Ottoman society in the Far East throughout the late 19th century, the number of travelers to this region remained minimal. Mehmed Ali Efendi, an intellectual, was a traveler who frequented many areas in West Africa and the Far East on multiple occasions. Mehmed Ali Efendi's interest extended beyond his travels. He was the inaugural and sole imam of the Ottoman Empire's Washington Embassy. In 1922, he embarked on his final journey and returned to Turkey a year later. This study seeks to provide a more comprehensive introduction to Mehmed Ali Efendi, one of the most extensively traveled Ottoman figures abroad, although relatively obscure.

Keywords: China, Mehmed Ali Efendi, Japan, Ottoman Empire, South Africa, Traveler, United States of America, Washington.

Giriş

Osmanlılar arasında herhangi bir resmi görevi olmadan veya ticaret maksadı bulunmadan sırf başka ülkeleri görmek amacıyla seyahat etme kültürü çok yaygın değildi. Bununla beraber özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru ulaşım koşullarının iyileşmesi ve matbuat hayatının canlanmasıyla dünyanın geri kalan kısmına olan ilginin artması gibi saiklerle ülke dışına seyahat eden

* Doç. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, e-posta: musakilic@ogu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4720-9939

Osmanlı vatandaşlarının sayısında da artış görülür. Bu seyyahlar çoğunlukla Osmanlı Devleti'nde başlayan Batı tarzı değişim, mesafe yakınlığı ve modernleşmede öncü olmaları gibi nedenlerle Avrupa'ya seyahat etmeyi tercih etmişlerdir. Osmanlı seyyahlarının Çin, Japonya gibi Uzak Doğu ülkelerine ilgisi daha geç başlayacaktır. Çin ve Japonya'yı hem de birden fazla defa ziyaret eden birkaç Osmanlı seyyahından biri de Mehmed Ali Efendi'dir. Üstelik Mehmed Ali Efendi'nin seyahat gezileri sadece bu iki ülke ile sınırlı değildir. Afrika'da ve Hint Okyanusu çevresinde pek çok ülkeyi ziyaret etti. II. Meşrutiyet sonrasında Washington'da görev yapan ilk ve tek sefaret imamı olması Mehmed Ali Efendi'nin en az seyahatleri kadar dikkat çekicidir.

Gürcü kökenli olan Mehmed Ali Efendi H. 1288 (1871/1872) yılında Batum'un Yukarı Acara (Adjer-Oulia) kasabasında doğmuştur. İlk tahsilini doğduğu kasabada yapan Mehmed Ali Efendi'nin babasının adı Şerif Efendi ve ailesinin şöhreti Halimzadeler idi.¹

93 Harbi sonrası imzalanan Ayastefanos Antlaşması'na göre Rusların eline geçen bölgelerdeki Müslüman halka göç etmek veya kalmak hususunda üç sene müddet tanınmıştı. Berlin Antlaşması'nda bu hükme yer verilmemesine rağmen 1890 yılına kadar göçlere izin verilmişti.² Böylece Batum ve çevresinden pek çok aile İstanbul'a göç etmişti. Halimzade ailesi de H. 1300 (1882/1883) yılında İstanbul'a göç eden ailelerden biriydi. Mehmed Ali Efendi, ailesinin İstanbul'a yerleşmesinden Fatih'teki Başkurşunlu Medresesi'nde eğitime başladı. Sicil kaydından anlaşıldığına göre Mehmed Ali Efendi yabancı dil konusunda oldukça yetenekliydi. Anadili Gürcüce dışında Türkçe, Arapça, Farsça ve Hintçe dillerini hem konuşup hem yazabiliyordu. Malayca (Cavaca), Japonca, İngilizce ve Çince dillerini sadece konuşabiliyordu.³ Bu dillerin bir kısmını seyahatleri sırasında öğrendiğine şüphe yoktur.

Mehmed Ali Efendi ilk seyahatine 1891 yılında çıktı. 1906 yılına kadar arada bir İstanbul'a dönse de bu 15 yıllık süreçte zamanının çoğu seyahatlerde geçti. Mehmed Ali Efendi'nin bu seyahatleri hakkında bilgi edindiğimiz İngilizce ve Fransızca kaynaklar ve bu gazetelerden yararlanan bazı çalışmalar Mehmed Ali yerine Muhammed Ali ismini kullandıkları görülmektedir. Nitekim bu kaynaklardan yararlanan çalışmalar o seyahatleri yapan kişinin Washington Sefareti'nde imamlık yapan Mehmed Ali ile aynı kişi olduğu fark edilememiştir.⁴

¹ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), *Babiali Evrak Odası (BEO.)*, 3408/255540/4, 1 Ekim 1908.

² Muammer Demirel, "Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan Sonra)", *TAED*, S. 40, 2009, s. 319.

³ BOA., *BEO.*, 3408/255540/4, 1 Ekim 1908.

⁴ Muhammed Ali ile Mehmed Ali'nin aynı kişi olduğuna dair bkz., Musa Kılıç, "Osmanlı Devleti'nin Sefaret İmamları", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, VII/16, s. 776-777.

Çalışmanın ilk bölümünde Mehmed Ali Efendi'nin sıra dışı seyahatlerine değinilecektir. Hangi ülkeleri ziyaret ettiği tespit edilmeye çalışılacaktır. Bununla beraber Mehmed Ali Efendi'nin seyahatleri sırasında uğradığı ülke ve şehirlerin çoğunlukla sadece ismi tespit edilebilmiştir. Fakat Çin ve Japonya gibi bazı ülkeleri ziyareti hakkında dikkat çekici bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde 1906-1909 yılları arasındaki hayatına değinilecektir. Üçüncü bölüm onun seyahatleri kadar ilgi çekici olan Washington Sefaret İmamlığı dönemine ayrıldı. Dördüncü bölümde ise Mehmed Ali Efendi'nin son seyahati ve Türkiye'ye dönüşü hakkında bilgi verilecektir.

Mehmed Ali Efendi'nin Seyahatleri

Mehmed Ali Efendi'nin hangi saikle dünyanın öbür ucuna kadar gideceği seyahatlerine başladığı hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Kendi ifadesine göre bu seyahatlerinin amacı ahali-i İslamiye'ye Osmanlı Sultanı'nın Hilafet makamının meşru sahibi olduğunu ilan etmek ve onları hayra davet etmektir.⁵ *Revue du Monde Musulman* Dergisinde ise Mehmed Ali'nin Arapçayı daha iyi öğrenebilmek adına İstanbul'dan ayrıldığı ifade edilmekteydi.⁶ *The Sun* Gazetesinde yer alan yazıya göre Mehmed Ali Efendi'nin uzun yıllar boyunca seyahat etmesinin nedeni II. Abdülhamid'in ve casuslarının onun adının bir komploya karıştığı fikrine kapılmalarıydı. Yazının devamında medreseden mezun olmak üzereyken bir komplo hazırladıkları iddiasıyla pek çok öğrenciyle beraber tutuklandığı ifade edilmekteydi. Karakola götürülen öğrencilerin soyağacı çıkarılmış, taşradan gelenlerin ellerine birer lira verilerek memleketlerine gönderilmişti. Mehmed Ali Efendi ise sorgulandığı esnada Rusya'da doğduğunu ve polislerin bir medrese öğrencisini Hıristiyan bir ülkeye iade edemeyeceklerini ifade etmişti. Daha sonra Mehmed Ali Efendi ve dört öğrenci Beşiktaş Karakolu komutanı Hasan Paşa'ya (Yedi Sekiz Hasan Paşa) gönderildi. Hasan Paşa'nın huzuruna çıkarılmadan önce dayak atılan Mehmed Ali Efendi'nin kolu kırıldı ve hastaneye yatırıldı. Hastanede tanıştığı bir doktorun ülkeyi terk etmesi konusundaki telkini üzerine İstanbul'dan ayrılmaya karar verdi.⁷ *Sırat-ı Müstakim*'de çıkan yazıda da Mehmed Ali Efendi'nin Devr-i İstibdad mazlumlarından olduğu ve İstanbul'da hapis yattığı belirtilmekteydi.⁸ Bu farklı bilgileri değerlendirirken kendi ifadesinin ve *Revue du Monde Musulman* Dergisindeki yazının II. Abdülhamid döneminde; diğer yazıların ise onun saltanatı sona erdikten sonra yayınlandığını dikkate almak gerekir.

Mehmed Ali Efendi'nin henüz 18 yaşında iken çıktığı 1891'deki seyahatindeki ilk durağı Mısır'dı. Ardından Yemen ve Hicaz'a geçti. Muhtemelen

⁵ BOA., *Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.)*, 195/51/2, 21 Eylül 1899.

⁶ Vâkîf, "Hadji Mohammed Ali", *Revue du Monde Musulman*, III/9, Août-Septembre 1907, s. 119.

⁷ *The Sun*, *Mohammedans Now Have a Place of Worship Here*, 25 February 1912, s. 15.

⁸ Edhem Nejad, "Amerika'da İslâm 2", *Sırat-ı Müstakim*, 11 Rebiülahir 1328, s. 128.

ilk haccını bu seyahati sırasında gerçekleştirdi. Hicaz'dan sonra Umman ve Maskat'ı ziyaret etti. Mezopotamya ve Suriye gezisi yaptıktan sonra İstanbul'a dönerek ilk seyahatini tamamladı.⁹

Mehmed Ali Efendi'nin diğer seyahatleri daha uzun sürmüş ve daha fazla ülkeyi dolaşmıştı. Kendi beyanına göre bu seyahatleri sırasında Zanzibar, Mozambik, Transvaal, Pretoria (Güney Afrika'nın kuzey doğusu) Johannesburg, Kimberley, Ümitburnu, Madagaskar, Komor Adaları, Mauritius, Sri Lanka, Cava, Singapur, Siyam, Bangkok ve Saygon ve Hong Kong, Japonya, Çin, Burma, Hindistan'a gitmiş ve bunlardan bazılarında üçer dörder kez ziyaret etmişti.¹⁰

Hicri 1313 (1895/1896) yılında Mehmed Ali Efendi, Hicaz'da tanıştığı hacıların ülkelerini ziyaret maksadıyla bir kez daha seyahate çıktı. Bu seyahatinde ilk olarak Yemen, Zanzibar, Darüsselam ve Mozambik'i ziyaret etti. Daha sonra Güney Afrika'ya geçti. Mehmed Ali Efendi'nin sonraki durakları Mauritius Adası üzerinden Seylan, Singapur, Bangkok ve Saygon'du.¹¹ Saygon'da bulunduğu sırada Çinhindi'nin Fransız valisi ileride cumhurbaşkanlığı yapacak Paul Doumer tarafından konağında ağırlandı. Burada Cezayirli askerlere bir müddet için imamlık yaptı. Fransız Çinhindi'nde serbestçe dolaşmasına ve Müslümanların dini ihtiyaçlarını karşılamasına izin verildi.¹²

Mehmed Ali Efendi Hong Kong ve Şangay üzerinden Japonya'ya geçerek Nagazaki, Kobe, Tokyo ve Yokohama şehirlerini ziyaret etti. Yokohama'da Cavalı ve Çinli dindaşlarına imam ve vaiz olarak hizmet etti. Aklına imamı olacağı bir mescit inşa etme fikri geldi; fakat arsa fiyatlarının çok yüksek olması nedeniyle mümkün olamadı.¹³ İleride ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere Mehmed Ali Efendi Yokohama'da bir mescit yaptırma emelinden vazgeçmemiştir.

Bir Osmanlı seyyahı olarak Mehmed Ali Efendi'nin Japonya ziyareti oldukça anlamlıdır. 1890'ların başında Osmanlı Devleti'nden iki alimin Japonya'ya gönderilmesi için bir teşebbüs söz konusu olmuş ancak bundan daha sonra vazgeçilmişti.¹⁴ Ertuğrul Firkateyninde imam olarak görevlendirilen Hafız Ali Efendi¹⁵ bir kenara bırakılırsa Mehmed Ali Efendi Japonya'ya dini amaçlarla giden ilk Osmanlı alimiydi.

⁹ Vâkıf, *a.g.y.*, s. 119.

¹⁰ BOA., *BEO.*, 3408/255540/4, 1 Ekim 1908.

¹¹ Vâkıf, *a.g.y.*, s. 119-120.

¹² The Sun, *a.g.y.*, s. 15.

¹³ Vâkıf, *a.g.y.*, s. 119-120.

¹⁴ F. Şayan Ulusan Şahin, *Türk-Japon İlişkileri (1876-1908)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001, s. 183.

¹⁵ Hafız Ali Efendi Ertuğrul Faciasından sağ kurtulanlar arasındaydı. Bkz. Dilek Çetindaş, "Türk Edebiyatında Ertuğrul Firkateyni Faciası", *Turkish Studies*, 11/IV, Kış 2016, s. 294.

Mehmed Ali Efendi'nin Yokohama'dan sonraki durakları Kyoto, Osaka, Chemulpo, Port-Arthur, Zhifu, Taku ve Tianjin şehirleriydi. Tianjin'de iken Pekin Müftüsü Abdurrahman Ahund'dan (Wang Kuan) bir davet mektubu aldı. Bunun üzerine Çin'in başkentine ziyarette bulundu. *Revue du Monde Musulman* Dergisinin Mehmed Ali Efendi'den naklettiğine göre Çin'deki camilerin dış süslemeleri itibariyle tapınaklardan ayırt edilememekteydi. Müslümanlar diğer Çinliler ile aynı saç stiline sahipti; sadece camide mavimsi bir başlık veya türban takıyorlardı. Mehmed Ali Efendi, Çinli Müslümanların namaz öncesinde toplu şekilde Kehf Suresi okunduğunu da aktarmaktadır.¹⁶

XX. yüzyılın başlarında Mehmed Ali Efendi gibi Uzak Doğu'ya seyahat etmiş olan Abdürreşid İbrahim de benzer gözlemlerde bulunmuştu. *Alem-i İslam* adlı eserinde o da Çin mescitlerinin yapılış tarzını Mecusilerin mabetlerinden farklı olmadığını belirtiyordu.¹⁷ Abdürreşid İbrahim'in eleştirdiği bir başka husus da saç mevzuuydu. Müslüman Çinliler diğer millettaşları gibi saçlarının etrafını kesip ortasını kadınlar gibi salıvermekteydiler. Müslümanlar arasında saç konusunda öyle bir taassup vardı ki; ulemadan bir ihtiyarı bile saçlarını Sünnet'e uygun bir şekilde kesmeye ikna edememişti.¹⁸ Abdürreşid İbrahim de namazlarından önce Kehf Suresi'nin okunmasına şahitlik etmiş; fakat okuyanların kıraatinde ciddi hatalar olduğunu görmüştü.¹⁹

Mehmed Ali Efendi Pekin'den sonra Nankin, Kanton ve Haydarabad'a uğradı.²⁰ Hindistan onun ikinci seyahatindeki son durağıydı. 1899 yılında İstanbul'a geri döndü. İstanbul'da bulunduğu sırada Pekin Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin umum Pekin Müslümanları namına İslam Halifesi II. Abdülhamid'e yazdığı bir mektubu ve kendi dilekçesini Babıali'ye teslim etti. Mehmed Ali Efendi, dilekçesinde Çin Müslümanlarının Hanefi mezhebinden olmakla beraber cehalet içinde kaldıklarını, Kur'an-ı Kerim ve akaid-i diniyeyi öğretecek alimler gönderilmesini talep ettiklerini ve hukuklarının muhafazası için Çin'de sefaret ve şehbenderlik açılmasını istediklerini belirtmektedir.²¹ Abdurrahman Efendi ise mektubunda Mehmed Ali Efendi hakkında şunları yazmaktaydı;

Biz İstanbul'daki ve sair Müslümanların ahvali ve Efendimiz ulu Sultan'ın ahval-i şerifleri hakkında meşhur seyyah ve faziletli âlim ve müdekkik Muhammed Ali gelinceye kadar bir şeyler bilmiyorduk. Ondan Efendimiz Sultanımızın memleketine ve

¹⁶ Vâkıf, *a.g.y.*, s. 124.

¹⁷ Abdürreşid İbrahim, *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması*, Haz. Mehmed Paksu, Nesil Yayınları, İstanbul 2012, s. 572.

¹⁸ Abdürreşid İbrahim, *a.g.e.*, s. 611-612.

¹⁹ Abdürreşid İbrahim, *a.g.e.*, s. 596.

²⁰ Vâkıf, "Hadji Mohammed Ali", s. 126.

²¹ BOA., *Y.MTV.*, 195/51/2, 21 Eylül 1899.

*Müslümanlara dair sorduğumuz suallere cevaben, oradaki din ve dünya bereketini, İslâm iman saadetini duyduk ve Allah'a şükür ve hamdettik.*²²

Pekin Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin mektubu II. Abdülhamid döneminde Çinli Müslümanların İslam Halifesi ve Osmanlı Devleti'yle ilk temaslarından biri olduğu için oldukça önemliydi. Mehmed Ali Efendi de bu temasa aracılık ederek anlamlı bir rol üstlenmişti. Fakat Yıldız Sarayı ve Babıali o dönemde Pekin Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin taleplerine kayıtsız kaldı. Muhtemelen bunun nedeni kısa bir süre sonra Çin'de patlak verecek olan Boxer İsyanı idi. Avrupa basınında isyanda Halife'nin de rolü olduğuna dair çıkan haberler Osmanlı Devleti'ni tedirgin etmişti. Hatta Babıali tarafından halife olarak Sultan'ın Çinli Müslümanlar üzerinde bir tesiri olmadığı beyan edilmek zorunda kalındı.²³

Mehmed Ali Efendi'nin İstanbul'da bulunduğu sırada bir başka teşebbüsü de Japonya'nın Yokohama şehrinde bir mescit ve kabristan yapılması için Babıali'den yardım talep etmesiydi. Hatta bunun için birden fazla kez başvuruda bulundu. Sunduğu dilekçelerinde Yokohama şehrinde pek çok Müslüman tüccarın ikamet etmesine rağmen mescit ve kabristan bulunmadığı, mescit inşası ve kabristan olarak kullanılmak üzere Japon hükümetinden münasip bir arsa istendiği; fakat hükümetin arsa için çok fazla para istediği, Müslüman cenaze merasimlerinin İngiliz papazları tarafından yapıldıktan sonra onların mezarlıklarına defnedildikleri ifade etmekteydi. Yokohama'nın Müslüman sakinleri, mescit ve kabristan yapmak için kendilerine uygun bir arazi verilmesi hususunda Babıali'nin Japon hükümetine ricacı olmasını talep etmekteydiler.²⁴ Mehmed Ali'nin dilekçeleri üzerine Sadaret makamı Hariciye Nezareti'nden kimliği meçhul şahısların müracaatları üzerine hareket edilemeyeceğinden öncelikle dilekçe sahibinin hüviyetinin, ifadesinin hakikat olup olmadığının, adı geçen beldede ne kadar Müslüman bulunduğunun, eğer cami ve kabristana ihtiyaç varsa ne boyutta araziye ihtiyaç olduğunun, arsa tedarik edilebilirse inşasını belde Müslümanlarının mı üstleneceğinin öğrenilmesi isteniyordu.²⁵

Sadareten gelen emir doğrultusunda Hariciye Nezareti'nin yaptığı değerlendirmede Japonya'daki ehli İslam'ın cami ve kabristan inşa arzularının yerine getirilmesi için Osmanlı Devleti'nin nüfuzunu kullanmasının önemli

²² Namık Sinan Turan, *Hilafet Erken İslâm Tarihinden Osmanlı'nın Son Yüzyılına*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017, s. 468-469.

²³ Turan, *a.g.e.*, s. 466-467.

²⁴ BOA., *Y.MTV.*, 195/51/2, 21 Eylül 1899.; BOA., *BEO.*, 1423/106694/6, 13 Aralık 1899.; BOA., *BEO.*, 1423/106694/4, 20 Ağustos 1900.

²⁵ BOA., *BEO.*, 1423/106694/1, 27 Aralık 1899.

olduğu; fakat Japonya'da Osmanlı şebkenderlikleri bulunmadığı²⁶ için oradaki tebaanın himayesinin Alman Sefareti ve konsolosluklarına bırakıldığı ifade edilmekteydi. Bu münasebetle cami ve kabristan meselesinin Almanya'nın Japonya'daki temsilcilikleri üzerinde halledilmesi için İstanbul'da bulunan Alman Sefaretine yazı gönderilmesi tavsiye edilmekteydi.²⁷

Mehmed Ali Efendi, Babıali nezdindeki her iki girişiminden de bir sonuç elde edemeden yeni bir seyahate başladı. Mehmed Ali Efendi 1900 yılında çıktığı üçüncü seyahatinde önce Mısır, Hicaz, Yemen'e uğradı. Oradan Hindistan'a geçerek Karaçi, Bombay, Gücerat üzerinden Haydarabad'a ulaştı. *Revue du Monde Musulman* dergisindeki habere göre Haydarabad'da bulunduğu sırada sözde Dinler Kongresi²⁸ hakkında bilgi edinmek ve orada İslam'ı vaaz etmek için yeniden Japonya'ya gitme kararı aldı. Tekrar yola çıkan Mehmed Ali Efendi'nin sonraki durakları Madras, Kalküta, Rangoon, Mandalay ve Singapur'du. Batavya'da bulunduğu sırada Genel Vali'den Cava Adası'nda iki ay süreyle seyahat etmek ve Yokohama'da mescit inşası için bağış toplamak için izin aldı. Fakat sadece 525 gulden toplayabildi. Mehmed Ali Efendi'nin beyanına göre yeterli parayı toplayamamasının sebebi Hollanda basınının kendisi aleyhine yaptığı haberlerdi.²⁹

Mehmed Ali Efendi Japonya'ya ulaştıktan sonra Tsunatsune Tanaka ile temasa geçti. Tsunatsune Tanaka, Ertuğrul faciasından kurtulan Osmanlı denizcilerini İstanbul'a geri getiren iki Japon gemisinden biri olan Hiei'nin kaptanıydı.³⁰ O sırada Japon Meclisi'nin bir üyesiydi. Mehmed Ali Efendi, Tanaka'nın aracılığıyla Japon hükümet yetkilileriyle görüşmeyi başardı. Yokohama'da yaşayan bir Müslüman tüccar olan Mirza Alırıza'nın Babıali'ye sunduğu dilekçede belirttiğine göre Mehmed Ali Efendi'nin görüştüğü kişi dönemin Japon Dahiliye Nazırı'ydı. Dahiliye Nazırı başlangıçta Mehmed Ali Efendi'nin bir mescit inşası için arsa talebine olumlu yaklaşmıştı. Fakat sonrasında Japonya'da bir mescit inşa edilirse ahalinin İslam dinine meyletmelerinin muhtemel olduğu; halbuki *Kur'an-ı Kerim*'in cevaz verdiği çok eşliliğin Japon kanun ve nizamlarına aykırı olduğundan mevzubahis olan mescit için arsa verilmesinin mümkün olamayacağı cevabı verildi.³¹ *Revue du Monde*

²⁶ II. Abdülhamid döneminde Osmanlı Devleti'nin Japonya'da daimî temsilcilikler açılması için bazı girişimler olmuşsa da sonuçsuz kalmıştı. Bkz. Zeynep Bostan, *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri II. Abdülhamid Döneminde Diplomasi*, Kitapyayınevi, İstanbul 2021, s. 173-176.

²⁷ BOA., BEO., 1423/106694/3, 27 Ekim 1900.

²⁸ Böyle bir kongre Japonya'da 1906 yılında toplanmıştı. Bu kongrenin düzenlenmesinde Hintli Müslüman alimlerin önemli rolü vardı. Bkz. Şahin, *a.g.e.*, s. 193-204.

²⁹ Vâkıf, *a.g.y.*, s. 126-127.

³⁰ Nobuo Misawa, "The First Japanese Who Resided in the Ottoman Empire: the Young Journalist NODA and the Student Merchant YAMADA", *Mediterranean World*, C. XXI, Tokyo 2012, s. 61.

³¹ BOA., BEO., 1574/118021/2, 29 Temmuz 1902.

Musulman Dergisinin aktardığına göre ise Mehmed Ali Efendi'nin iletişime geçtiği kişi inanç işlerinden sorumlu M. J. Shiba'ydı. Mehmed Ali Efendi ondan İslam'ı vaaz etmek için izin istemekteydi. M. Shiba, Mehmed Ali Efendi'ye gönderdiği 14 Temmuz 1902 tarihli mektubunda *Kur'an*'ın Japonya'da yasak olan çok eşliliğe izin verdiği için dini propagandaya izin verilemeyeceği belirtilmekteydi. Mehmed Ali Efendi ise cevap olarak *Kur'an*'ın hiçbir şekilde dört kadınla evlenmeyi emretmediğini; fakat bu sayının aşılmasını yasakladığını ve devlete itaatin emredildiğini bildirdi.³²

Abdürreşid İbrahim'in hatıralarında bu konuyla ilişkili olduğunu düşündüğümüz ilginç bir bilgi aktarılmaktadır. Abdürreşid İbrahim, Japonya'da bulunduğu sırada eski Dışişleri Bakanı Okuma Shigenobu ile bir görüşme yapmıştı. Bu görüşmede Kont Okuma daha önce üç Müslüman alimle tanıştığını ve ilk tanıştığı alimin İstanbul'dan geldiğini söylemişti. Kont Okuma'nın belirttiğine göre İstanbul'dan gelen bu alim kendilerine taaddüd-i zevcatı (çok eşliliği) teklif etmişti. Bu teklif karşısında Kont Okuma birden fazla evliliğin Japon kanunlarına aykırı olduğunu, bunun kimseye teklif edilemeyeceğini ve İslamiyet'in birden fazla evlilikten ibaret ise Japonya'nın İslam'a ihtiyacı olmadığını hem yazılı hem de sözlü olarak bildirmişti.³³ Okuma'nın görüştüğü alimin Mehmed Ali Efendi olduğu konusunda pek de şüphe bulunmamaktadır. Sonuç olarak Mehmed Ali Efendi'nin Japon hükümet yetkililerinden kiminle konuştuğu konusunda bazı ihtilaflar bulunsa da kendisinin taaddüd-i zevcat konusunu gündeme getirdiği ve bunun da tepkiyle karşılandığı kesindir.

Mehmed Ali Efendi'nin Japonya'dan sonraki durağı Çin'di. Kendisinin verdiği bilgiye göre Pekin Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin ricası üzerine Almanya Sefaretinin marifetiyle Boksör İsyanı nedeniyle idam edilecek Çin Müslümanlarından 300'den fazla kişiyi kurtarmıştı.³⁴ Bir başka belgede ise idamdan kurtardığı kişi sayısının 500'e yakın olduğunu ifade etmekteydi.³⁵ Bir gazete yazısında ise bu sayı 4.000 olarak verilmekteydi.³⁶ Bilindiği gibi Boksör İsyanı nedeniyle Osmanlı Devleti, Enver Paşa başkanlığında bir nasihat heyetini Çin'e gönderilmişti. Fakat bu heyetin temasları sırasında idama mahkûm edilen Müslümanlara dair herhangi bir temaslarının ve raporlarının olmaması dikkat çekicidir.³⁷ Sıradan bir gezginin yüzlerce kişiyi idamdan kurtarması da pek olası görülmediği gibi kurtardığı kişi sayısındaki fark da dikkat çekicidir.

³² Vâkıf, *a.g.y.*, s. 127-128.

³³ Abdürreşid İbrahim, *a.g.e.*, s. 253.

³⁴ BOA., Y.MTV., 297/8/2, 15 Nisan 1907.

³⁵ BOA., BEO., 3408/255540/4, 26 Eylül 1908.

³⁶ Ahmed Şükrü, "Washington İmamı Şehrimizde", *Vatan*, Sayı 160, 22 Eylül 1923, s. 2.

³⁷ Boksör İsyanı nedeniyle Çin'e gönderilen nasihat heyeti ve temaslarına dair bkz. Cengiz Mutlu, "Boksör Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid'in Nasihat Heyeti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123/243, Kasım-Aralık 2019, s. 313-330.

Mehmed Ali Efendi, Çin'de bulunduğu sırada onun hakkında Pekin'deki Fransa elçisi tarafından bir rapor kaleme alınmıştı. Bu rapor Mehmed Ali'yle görüşmelerde bulunan M. Bonin³⁸ isimli bir elçilik çalışanının verdiği bilgiler doğrultusunda hazırlanmıştı. 18 Haziran 1902 tarihli raporda Mehmed Ali'nin ismi Muhammed Ali olarak zikredilmekte ve Enver Paşa'nın misyonundan sonra görevlendirilen Sultan'ın gizli ajanı olduğu belirtilmektedir. Raporda geçtiği isimle Muhammed Ali, Çin'de İmam Wang'ın (Abdurrahman) misafiri olarak bulunmaktaydı. Muhammed Ali'nin İstanbullu olduğu, İstanbul mollaları gibi giyindiği ve kendisine Uzak Doğu'daki dindaşlarını ziyaret etmek amacıyla tatile çıkmış bir "turist hoca" süsü verdiği belirtilmekteydi. Ayrıca Muhammed Ali'nin Yokohama'da bir cami yaptırmak için girişimlerine değinilmekteydi. Elçiye göre Arapçası çok iyi olan ve İngilizce konuşabilen Muhammed Ali görevinin asıl gayesi hakkında ihtiyatlıydı. Sultan'ın Enver Paşa misyonu ile Çin'deki Müslümanların muazzam gücünden haberdar olduğu ve Muhammed Ali'nin seyahatinin de bu amaca matuf olduğu iddia edilmekteydi. Raporda son olarak Muhammed Ali'nin dini karakterinin, mütevazı yaşantısının ve keskin zekasının Enver Paşa'nın şaşaalı heyetinin yapamadığı bazı şeyleri yapma, görme ve söyleme imkânı sunduğu belirtilmekteydi.

İhsan Süreyya Sırma'nın bir bildiri olarak sunduğu bu raporda adı geçen Muhammed Ali'nin Mehmed Ali Efendi olduğuna şüphe yoktur. Rapor dolayısıyla hem bu bildiride³⁹ hem de başka kaynaklarda Mehmed Ali'nin (Muhammed Ali) Sultan II. Abdülhamid'in casusu olduğu görüşü kabul edilmiştir. Bu konuya yalnızca Cezmi Eraslan ihtiyatlı yaklaşmakta ve onun idealist bir Müslüman alimi olabileceğini ifade etmektedir.⁴⁰ Daha önce belirttiğimiz üzere Mehmed Ali Efendi Babıali için meçhul bir kişiydi ve onun hakkında sınırlı bilgiler Meşihat Dairesi aracılığıyla elde edilebilmişti. Ayrıca Mehmed Ali Efendi, 1907 yılında doldurduğu sicil kaydında daha önce herhangi bir devlet hizmetinde bulunmadığını açık bir şekilde ifade etmekteydi.⁴¹ Yani aslında Mehmed Ali Efendi doğruyu ifade etmişti. Seyyah bir Osmanlı aliminden başkası değildi.

Raporda belirtildiğine göre Mehmed Ali Efendi 12 Haziran 1902'de Japonya'ya gitmek üzere Pekin'den ayrılmıştı. Oradan da deniz yoluyla İstanbul'a geri dönecekti.⁴² Mehmed Ali Efendi'nin kesin olarak ne zaman İstanbul'a döndüğünü bilmiyoruz. Fakat sicil kaydında yazılana göre 9 Ekim

³⁸ Bu kişi muhtemelen Charles-Eudes Bonin'di.

³⁹ İhsan Süreyya Sırma, "Sultan II. Abdülhamid'in Uzak Doğu'ya Gönderdiği Ajana Dair", *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, 6-9 Şubat 1978, Kervan Yayınları, İstanbul 1980, s. 323-325.

⁴⁰ Cezmi Eraslan, *II. Abdülhamid ve İslâm Birliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992, s. 375-376.

⁴¹ BOA., BEO., 3408/255540/4, 26 Eylül 1908.

⁴² Sırma, *a.g.b.*, s. 325.

1902 tarihinde Fatih Medresesi'nde yarım kalan eğitimini tamamlayarak icazetnamesini almıştı.⁴³

Mehmed Ali Efendi dördüncü seyahatine 1903 yılında çıktı. Fakat bu seyahatinin rotası hakkında çok fazla bilgi sahibi değiliz. Mançurya ve Vladivostok'u ziyaret ettiğini ve son duraklarından birinin Güney Afrika olduğunu biliyoruz.⁴⁴ Mehmed Ali Efendi, daha önce de Güney Afrika'yı ziyaret etmişti.⁴⁵ Bu son ziyareti ise muhtemelen 1906 yılının ilkbahar mevsiminde başladı. Nitekim Güney Afrika'nın Durban şehrinin ileri gelenlerinden Osman Ahmed'in Babıali'ye gönderdiği 7 Nisan 1906 tarihli bir yazısında Hacı Muhammed Ali Efendi (Mehmed Ali) isimli bir seyyahın Mauritius Adası'ndan şehirlerine geldiğini ve kendisinin misafiri olduğunu belirtmekteydi. Muhammed Ali Efendi'nin oradaki Müslümanları kutsal Hicaz Demiryolunun özellikleri ve inşasının nasıl gittiği hakkında bilgilendirdiği aktarılmaktaydı. Muhammed Ali'nin Güney Afrika'yı dolaştıktan sonra Londra'ya geçeceği bilgisine de yer verilmekteydi.⁴⁶ 1906 yılı Kasım ayında çıkan *Revue du Monde Musulman* Dergisinde o yılın Nisan ayında Güney Afrika'nın Durban şehrine uğrayan Muhammed Ali (Mehmed Ali) adlı Türk bir seyyahın onuruna Gray Street'de bulunan camide toplantılar ve konferanslar verildiğine dair bir haber bulunmaktaydı.⁴⁷ Bu yazıdan sonradır ki aynı dergide Vâkıf isim kişi "Hadji Mohammed Ali" başlıklı yazıyı kaleme alacaktı.⁴⁸ 18 Mayıs 1906 tarihli *İkdam* Gazetesinde ise Durban şehrinde Cemiyet-i İslamiye'nin aralarında Mehmed Ali isimli bir Osmanlı seyyahının da bulunduğu bazı kişiler adına bir ziyafet düzenlediği haberi vardı.⁴⁹ Ayrıca Güney Afrika'da haftalık olarak çıkan *Indian Opinion* Gazetesinin 30 Haziran 1906 tarihli sayısında yer alan iki yazıda Mehmed Ali Efendi'den bahsetmekteydi. Bu yazıların ilkinde British Indian League topluluğunun Cape Town'da 17 Haziran 1906 tarihinde düzenlediği toplantıya İstanbul'dan Seyyid Muhammed Ali adlı kişinin de katıldığı bildirilmekteydi. Haberin devamında toplantı başkanının kendilerini onurlandıran Muhammed Ali'den İstanbul'a döndüğünde orada bulunan yerli Müslümanlar hakkında Halife'yi bilgilendirmesini istediği belirtilmekteydi.⁵⁰ Mehmed Ali Efendi Cape Town'da bulunduğu sırada Nur'ul Hamidiye Camii'ni

⁴³ BOA., *BEO.*, 3408/255540/4, 26 Eylül 1908.

⁴⁴ Vâkıf, *a.g.y.*, s. 128.

⁴⁵ Ahmet Uçar, *Unutulmayan Miras Güney Afrika'da Osmanlılar*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 442-443.

⁴⁶ BOA., *Hariciye Nezareti (HR.)*, *Londra Sefareti (SFR3.)*, 564/1/29, 7 Nisan 1906.

⁴⁷ L. Bouvat, "L'İslam dans l'Afrique du Sud", *Revue du Monde Musulman*, Novebre 1906, I/1, s. 121.

⁴⁸ Vâkıf, *a.g.y.*, s. 118-128.

⁴⁹ *İkdam*, *Âlem-i İslam- Afrika'yı Cenûbî İslâmları*, Numara 4293, 18 Mayıs 1906.

⁵⁰ *Indian Opinion*, *Indians in the Cape Colony*, 30 June 1906.

de ziyaret etmişti.⁵¹ *Indian Opinion*'daki ikinci haberde ise Afrika'yı gezen Mevlâna Muhammed Ali isimli bir Türk misafirin Potchefstroom şehrini ziyaret ettiği ve kendisinin şehirdeki Hint topluluğunun ileri gelenleri tarafından istasyonda karşılandığı ifade edilmekteydi. Haberin devamında Muhammed Ali'nin M.E. Nanabhay'ın misafiri olduğu ve Abdurrahman Efendi tarafından onuruna India House'da bir yemek düzenlendiği belirtilmekteydi. Bir âlim olmasına rağmen oldukça mütevazı olduğu belirtilen Muhammed Ali Efendi'nin yemekte kısa bir konuşma yaptığı ve *Kur'an-ı Kerim* okuduğu ifade edilmekteydi.⁵²

Seyahatlere Ara: Mehmed Ali Efendi'nin İstanbul Yılları (1906-1909)

Mehmed Ali Efendi'nin Güney Afrika'dan sonraki durağı Londra'ydı. İngiltere'nin başkentinde kısa bir süre kaldıktan sonra 1906 yılı Ağustos ayının başlarında İstanbul'a geri döndü. *The Sun* Gazetesindeki haberde Mehmed Ali Efendi'nin ülkeye giriş yaptığında sekiz gün boyunca gözaltında tutulduğu bilgisi yer almaktadır.⁵³ Bir arşiv belgesi de Mehmed Ali Efendi'nin göz altına alındığı bilgisini doğrulamaktadır. Zaptiye Nezaretinden gönderilen bu belgede Ümitburnu fahri şebenderliğinde vize verilmiş pasaportla ülkeye giriş yapan Mehmed Ali Efendi'nin sorgu sırasında verdiği bilgilerin sahil olup olmadığının araştırılması istenmekteydi.⁵⁴

Mehmed Ali Efendi İstanbul'da bulunduğu bu dönemde önce Rüstem Paşa Medresesi'nde⁵⁵ daha sonra da Münif Paşa'nın Süleymaniye'deki konağında kalmıştı.⁵⁶ Mehmed Ali Efendi'nin Münif Paşa arasında nasıl bir ilişki olduğu tespit edilemedi. Fakat Münif Paşa'nın oğlu Celal Münif Bombay Başşebenderliği yapmıştı. Ayrıca Mehmed Ali Efendi'nin Washington'a sefaret imamı tayin edilmesinden bir süre sonra Celal Münif de New York Başşebenderi olarak görevlendirilecekti.⁵⁷

Pekin Müftüsü Abdurrahman Wang Ku'an'ın Osmanlı başkentini ziyareti Mehmed Ali Efendi'nin de İstanbul'da olduğu döneme rastladı. Bu ziyaret sırasında Abdurrahman Efendi'nin Osmanlı yetkilileriyle temaslarında dostu olan Mehmed Ali Efendi'nin ne gibi bir rol üstlendiği dair arşiv kayıtlarında bir

⁵¹ Halim Gençoğlu, "Güney Afrika'da bir Osmanlı İstihbaratçısı: Muhammed Ali Efendi", <https://www.indyturk.com/node/448031/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/g%C3%BCney-afrikada-bir-osmanl%C4%B1-i%CC%87stihbarat%C3%A7%C4%B1s%C4%B1-muhammed-ali-efendi>, Erişim Tarihi: 03 Kasım 2024.

⁵² *Indian Opinion, A Distinguished Visitor at Potchefstroom*, 30 June 1906.

⁵³ *The Sun, a.g.y.*, s. 15.

⁵⁴ BOA., *Zaptiye (ZB.)*, 338/131/1, 7 Ağustos 1906.

⁵⁵ BOA., *Y.MTV.*, 297/8/2, 15 Nisan 1907.

⁵⁶ BOA., *BEO.*, 3408/255540/4, 1 Ekim 1908.

⁵⁷ BOA., *BEO.*, 3866/289889/1, 6 Mart 1911.

bilgi bulunamadı. Fakat *The Sun* Gazetesinde çıkan haberde Pekin Müftüsünün gelişiyile başlayan oldukça ilginç bir hikâyeye aktarılmaktadır. Gazetede Mehmed Ali Efendi'nin Abdurrahman Efendi'yi Sadrazam Ferid Paşa ve Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'ye takdim ettiği; Pekin Müftüsünün Tahsin Paşa tarafından Yıldız Sarayı'na davet edildiği ifade edilmektedir. Tahsin Paşa, Mehmed Ali Efendi'yi bir şüpheli olduğu için Saray'a almak istememiş hatta Abdurrahman Efendi'ye onunla dışarıda beraber görülmesinin doğru olmadığını söylemişti. Fakat Abdurrahman Efendi, Mehmed Ali Efendi'nin dostu olduğunu belirterek onu yanında istediğini belirtmişti. Böylece Mehmed Ali Efendi de Yıldız Sarayı'na girebilmiş fakat Tahsin Paşa kendisine düşman olmuştu. Bir kış gecesinde Saray'daki Arnavut korumalardan üç kişi Mehmed Ali Efendi'ye gelerek kendisini ortadan kaldırmak için emir aldıklarını fakat kendisi dindar ve ulemadan bir kişi olduğu için emri yerine getirmek istemediklerini söylemişler; dikkatli olması ve Tahsin Paşa'yı kızdırmaması konusunda uyarılmışlardı.

Gazetede hikâyenin devamında çok istemesine rağmen İstanbul'dan ayrılamayan ve hayatından endişe eden Mehmed Ali Efendi'nin Fransız Çinhindi'nin valisi iken tanıştığı, o sırada Fransa Temsilciler Meclisi Başkanı olan Paul Doumer'e bir mektup gönderdiği aktarılmaktadır. Mehmed Ali Efendi, Doumer sayesinde İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği ile temasa geçmeyi başarır. Kendisine istediği zaman elçiliği ziyaret edebileceği ama bunu yapmamasının tavsiye edilir. Çünkü casuslar tarafından takip edileceğini ve elçilikten çıkar çıkmaz tutuklanacağı söylenir. O dönemde dostları bile ondan uzak durmaktadır. Yalnızca Münif Paşa konağının kapıları ona açıktır. 31 Mart Vakası sırasında Selanik ordusu İstanbul'a gelinceye kadar saklanmak zorunda kalır. Devrimin başarısı Mehmed Ali Efendi'ye ilk kez huzur ve refah getirir. Jön Türkler işleri yoluna koyduktan sonra Amerika'ya sefaret imamı olarak tayin edilir.⁵⁸

The Sun Gazetesinde aktarılan hikâyenin ne kadar doğru olduğunu bilmiyoruz. Arşiv kayıtlarında bulduğumuz belgelere göre ise Mehmed Ali Efendi İstanbul'da bulunduğu o dönemde bir devlet vazifesi elde etme atanma çabasıdadır. İlk olarak Pekin Müftüsü Abdurrahman Efendi'nin ziyaretinden sonra Çin'e gönderilmesine karar verilen dört kişilik ilmiye heyetinde yer almak için başvuruda bulundu. Dilekçesinde Çin'e seyahatleri sırasında yaptığı hizmetlerden bahsetmekteydi.⁵⁹ Fakat bu heyet için farklı isimler belirlendi.⁶⁰

Mehmed Ali Efendi'ye bazen İstanbul'a gelen Hint Müslümanlarının ileri gelenlerine eşlik etmek görevi veriliyordu. Örneğin Hindistan ekâbirinden Mustafa Han'a ziyareti sırasında refakat etmiş ve hizmetinden dolayı üçüncü

⁵⁸ *The Sun*, a.g.y., s. 15.

⁵⁹ BOA., Y.MTV., 297/8/2, 15 Nisan 1907.

⁶⁰ Eraslan, a.g.e., s. 384-385.

rütbeden Mecidiye Nişanıyla taltif edilmişti.⁶¹ Bu taltiften kısa bir süre sonra Hariciye Nezareti'ne bir dilekçe sundu. Dilekçesinde seyahatlerinden, bildiği dillerden ve Uzak Doğu'daki hizmetlerinden bahsediyor; birkaç seneden beri de gezdiği ülkelerden gelen önemli kişilere mihmandarlık yaptığını belirtiyordu. Gayrimüslim milletlerden gelen misafirler için Babıali nezdinde Batı dillerini bilen tercümanlar olmasına rağmen İslam aleminin ileri gelen ziyaretçileri için bir teşrifatçının bulunmadığına dikkat çekerek böyle bir teşrifatçılığın ihdas edilmesini ve kendisinin bu vazifeye tayin edilmesini talep ediyordu.⁶² Dönemin Hariciye Nazırı Tevfik Paşa da böyle bir memuriyetin faydalı olacağı fikrindeydi.⁶³ Böylece Mehmed Ali Efendi Misafir-in-i İslam Teşrifatçısı unvanıyla ilk defa bir devlet memuriyetine tayin edildi.

Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nezareti bünyesindeki Teşrifat Odası yurt dışından gelen önemli misafirleri ağırlamakla görevliydi.⁶⁴ II. Abdülhamid döneminde Sultan'ın yaverlerinden Ahmed Ali Paşa'ya Misafir-in-i Ecnebiye Teşrifatçısı unvanı verildi ve bu vazife için kendisine 7500 kuruş maaş tahsis edildi.⁶⁵ Fakat Ahmed Ali Paşa'nın vefatından sonra Misafir-in-i Ecnebiye Teşrifatçılığı için yeni bir atama yapılmadı. Mehmed Ali Efendi için de benzer bir durum söz konusuydu. Misafir-in-i İslam Teşrifatçılığı onun tayini sırasında ihdas edilen bir unvandı. Görevi İslam dünyasından İstanbul'a gelen önemli misafirlere rehberlik ve tercümanlık yapmaktı.⁶⁶ Mehmed Ali Efendi bir yıl kadar Misafir-in-i İslam Teşrifatçılığı görevini sürdürdü ve sonra Washington'a sefaret imamı olarak tayin edildi. Yerine ise herhangi bir atama yapılmaması Misafir-in-i İslam Teşrifatçılığı unvanının da ortadan kalktığı anlamına gelmekteydi.

Mehmed Ali Efendi'nin Washington Sefaret İmamlığı

Büyükelçilik statüsündeki Osmanlı sefarethanesi kaçırları için imamlık kadrosu ihdas edilmesi II. Abdülhamid döneminin icraatlarından biridir. 1890 yılında Paris'teki İslam kabristanının kötü durumuna ve o şehirde vefat eden Müslümanların cenazelerinin dini vecibeler yerine getirilmeden defnedildiğine dair söylentiler üzerine Yıldız Sarayı Osmanlı büyükelçiliklerinden maiyetlerine birer imam tayin edilmesi konusunda görüşlerini bildirmelerini istedi. Aslında büyükelçiliklerin çoğu kadrolarında imama ihtiyaç olmadığı fikrindeydi. Fakat II. Abdülhamid'in arzusu doğrultusunda büyükelçilik statüsündeki Osmanlı Sefarethanelerine birer imam

⁶¹ BOA., *İrade Taltif (İ.TAL.)*, 455/49/1, 2 Eylül 1908.

⁶² BOA., *BEO.*, 3408/255540/3, 13 Eylül 1908.

⁶³ BOA., *BEO.*, 3408/255540/3, 20 Eylül 1908.

⁶⁴ Aydın Çakmak, *Türk Dışişleri Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti, Ötüken Yayınları*, İstanbul 2020, s. 114-117.

⁶⁵ BOA., *Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.)*, 78/40/1, 12 Mart 1896.

⁶⁶ BOA., *BEO.*, 3471/260293/5, 27 Mart 1909.

tain edilmesine karar verildi. Böylece Berlin Londra, Paris, Roma, St. Petersburg ve Viyana Sefarethanelerine birer imam tayin edildi. Sadece İran bir İslam devleti olduğu için Tahran Sefareti istisna tutuldu.⁶⁷

Sefaret imamlığı kadrosu ihdas edildiği dönemde Washington Sefareti bir büyükelçilik değildi. Osmanlı Devleti Amerika Birleşik Devletleri'nin başkenti Washington'a ilk daimî elçiliğini 1867 yılında açmıştı. II. Abdülhamid dönemine kadar Washington Sefareti maslahatgüzar, küçükelçi veya ortaelçi seviyesinde tutuldu. II. Meşrutiyet'in ilanından çok kısa bir süre sonra Washington Sefareti büyükelçilik statüsüne yükseltildi.⁶⁸ Bu durumda Washington Sefaretine de bir imam atanması gerekiyordu. Neticede Misafirin-i İslam Teşrifatçısı Mehmed Ali Efendi 1909 Ekim ayı başlarında Washington'a sefaret imamı olarak tayin edildi.⁶⁹

Mehmed Ali Efendi muhtemelen 1910 yılının ilk aylarında görevinin başındaydı. Fakat onun New York'a ayak bastığı gün başına gelenler kendisi açısından oldukça trajikti. Mehmed Ali Efendi seyahatlerinde asla cübbe ve sarığundan vazgeçmemişti. New York iskelesinden indiğinde de aynı kıyafetleri vardı. Fakat yolda yürürken Amerikalı çocukların muhtemelen kıyafeti nedeniyle kar topu hücumuna uğramıştı. Oldukça şişman vücuduyla bu saldırıdan kaçamamış ve yere yuvarlanmıştı. Başına gelen bu hadise yüzünden Amerika'dan ve Amerikalılardan nefret hissi orada uzun yıllar kalmasına rağmen asla kaybolmamıştı.⁷⁰ New York sokaklarında dolaşırken Türk kıyafeti giymemesi de büyük olasılıkla yaşadığı bu olayla ilgiliydi. *The Sun* muhabiri onunla New York Başkonsolosluğunda karşılaştığında Mehmed Ali Efendi'nin üzerinde Amerikan kıyafeti ve taba rengi ayakkabılar vardı ve yanında kahverengi bir fötr şapka duruyordu.⁷¹ Batılıların bu tür rencide edici tutum ve davranışlara maruz kalan sefaret imamı sadece Mehmed Ali Efendi değildi. Londra sefaret imamlarından Ahmed Esad da Batılıların tuhaf bakışları ve kötü davranışları nedeniyle önce sarığını çıkararak fes giymiş daha sonra da bir Avrupalı gibi giyinmeye başlamıştı.⁷²

Mehmed Ali Efendi'nin göreve başlamasından kısa bir süre sonra *Sırat-ı Müstakim* Dergisinde Edhem Nejad'ın *Amerika'da İslâm 2* başlıklı yazısı çıktı. Bu yazı sayesinde Mehmed Ali Efendi'nin Washington'daki ilk faaliyetleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. Edhem Nejad, Meşrutiyet hükümetini Amerika'daki Osmanlı Sefaretine bir imam tayin etmesinden dolayı tebrik etmekle söze başlamaktaydı. İmam Efendi'nin gayretleriyle Amerika'da İslamiyet nurunun

⁶⁷ Kılıç, *a.g.m.*, s. 764-767.

⁶⁸ Bostan, *a.g.e.*, s. 160-166.

⁶⁹ BOA., *İrade Hariciye (İ.HR.)*, 419/22/2. 7 Ekim 1909.; BOA., *BEO.*, 3647/273458/1,10 Ekim 1909.

⁷⁰ Ahmed Şükrü, *a.g.y.*, s. 2.

⁷¹ *The Sun*, *a.g.y.*, s. 15.

⁷² Kılıç, *a.g.m.*, s. 775.

parlayacağına inanmaktaydı. Yazının devamında Mehmed Ali Efendi'nin II. Abdülhamid dönemi mazlumlardan olduğundan ve seyahatlerinden bahsedilmekteydi. Suriyelilerin bir mahallesi olan Washington Street'te bir ev tutmuş olan Mehmed Ali Efendi'nin ve diğer Müslümanların amacının Amerika'da bir cami inşa etmek olduğu belirtiliyordu. Fakat bu cami için çok fazla paraya ihtiyaç vardı. Hatta Mehmed Ali Efendi, Müslümanlardan yardım toplamak amacıyla Amerikan şehirlerini dolaşmaya başlamıştı. Bu caminin New York şehrinde yapılması bekleniyordu. Caminin inşasına kadar New York'ta geçici olarak büyük bir oda kiralanacak ve içerisi cami gibi tefriş edilecekti. Müslümanlar Cuma ve tatil günleri orada toplanarak ibadet edeceklerdi.⁷³ Fakat Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi Amerika Birleşik Devletleri'nde bir cami inşası rüyasını yarım bırakacaktı.⁷⁴

Sırat-ı Müstakim'deki yazıda bahsedildiği gibi Mehmed Ali Efendi New York'ta Aşağı Manhattan'da Küçük Suriye olarak adlandırılan bölgede Rector Street üzerinde 17 nolu apartmanın üçüncü katında bir daire kiralarak burasını mescide dönüştürdü.⁷⁵ Meşhur Wall Street bölgesindeki bu mescit Amerika'daki ilk Müslüman mabetlerinden biri olarak kabul edilir.⁷⁶ Mescidin bir odası ibadethane diğer odası ise toplantılar için kullanılıyordu. Mescit sade bir şekilde döşenmişti. Cuma günleri düzenli ibadet olarak ibadet edilmekle birlikte çoğu Müslüman çalışmaları için mescide pazar günleri gelmekteydi. Mehmed Ali Efendi'nin göreve başlamasından sonra New York Müslümanlarının düzenli olarak ibadetlerini yerine getirmekteydiler.⁷⁷

Mehmed Ali Efendi'nin dini faaliyetleri sadece kiraladığı mescitle sınırlı değildi. Müslümanların yoğun yaşadığı bölgeleri sık sık ziyaret ederek vaazlar vermekteydi.⁷⁸ New England'daki Providence, Worcester, Boston, Lawrence gibi yerlerde Müslümanların ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyordu.⁷⁹ Columbia Üniversitesi'ndeki Türk öğrencilerle yakından ilgilendi.⁸⁰ Hilal-i Ahmer adına

⁷³ Edhem Nejad, *a.g.y.*, s. 127-128.

⁷⁴ <https://www.todtv.com.tr/tarih-tv/osmanlinin-amerikasi/1sezon-v2999/osmanlinin-amerikasi-v3>. Erişim Tarihi: 31 Ekim 2024.

⁷⁵ Patrick D. Bowen, *A History of Conversion to Islam in the United States*, Vol. I, Brill, Leiden-Boston 2015, s. 182.

⁷⁶ Işıl Acehan, "Unutulmuş Bir Hikaye: Amerika'daki İlk Göçmen Türkler", <https://fikirturu.com/toplum/unutulmus-bir-hikaye-amerikadaki-ilk-gocmen-turkler/>. Erişim Tarihi: 31 Ekim 2024.

⁷⁷ The Sun, *a.g.y.*, s. 15.

⁷⁸ Işıl Acehan, *Made in Massachusetts: Converting Hides and Skins into Leather and Turkish Immigrants into Industrial Laborers (1860s-1920s)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2010, Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 212.

⁷⁹ <https://www.todtv.com.tr/tarih-tv/osmanlinin-amerikasi/1sezon-v2999/osmanlinin-amerikasi-v3>. Erişim Tarihi: 31 Ekim 2024.

⁸⁰ Columbia Üniversitesinde eğitim almış olan Ahmed Şükrü Amerika'da kendilerini ilk karşılan ve oradan son uğurlayan kişinin Mehmed Ali Efendi olduğunu ifade etmektedir. Ahmed Şükrü,

yardım faaliyetlerinde de bulunuyordu. Trablusgarp Savaşı sırasında ciddi miktarda bağış toplayarak İstanbul'a gönderdi.⁸¹ Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sonra yine Hilal-i Ahmer adına bağışlar topladı.⁸² Örneğin New York Başşehbenderliğinden 2 Temmuz 1915 tarihinde gönderilen bir yazıda Sefaret İmamı Mehmed Ali Efendi ile başşehbenderlik katibi Nuri Efendi'nin ikinci defa seyahate çıkarak Massachusetts ve Rhode Island eyaletlerinde mukim Osmanlı Müslüman tebaasından Hilal-i Ahmer Cemiyeti namına 3512 dolar 58 sent topladıkları, hizmetlerinin takdire şayan olduğu ve masraflarına mukabil 224 dolar 58 sent tenzil edildikten sonra kalan meblağın gönderileceği bildirilmekteydi.⁸³ 1916 yılı Mart ayına ait bir başka belgede ise Mehmed Ali Efendi'nin 41.157 mark 90 fenik topladığı belirtilmekteydi.⁸⁴

Savaş yıllarında ülkesi için iane toplayan Mehmed Ali Efendi'nin ekonomik açıdan zor durumda olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim savaş döneminde Babıali'ye gönderdiği dilekçesinde kendisine dört senelik hane kirası yardımı yapılmadığını belirlemekteydi. Dünyanın dört bir yanından gelen Müslümanlarla sürekli temasta olduğundan ve geceli gündüzlü ziyaretçi kabul ettiğinden bahisle masraflarının çok olduğunu, bu masraflar için makbuz ibraz etmesinin mümkün olmadığını anlatmaktaydı. Ayrıca birkaç defa apartman değiştirmek zorunda kaldığı halde buralardan da makbuz senedi alamadığını ifade ediyordu. Dört senelik hane kirası tahsisatının bir an önce gönderilmesini istirham ediyordu.⁸⁵ Babıali'den gelen cevapta ise o döneme kadar talep etmediği kira tahsisatının dört yıllığına birikmiş olarak istemesine karşılık bir şey yapılamayacağı, kira yardımı için kontrat gibi resmi bir belgeyi ibraz etmesi gerektiği ve sefarethanede ikametle memuriyetine devam edebileceği bildirildi.⁸⁶

Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa girmesiyle iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler sona erdi. Osmanlı diplomatlarının hepsi Amerika'yı terk etmek zorunda kalırken Mehmed Ali Efendi sefarethaneyi korumakla görevlendirilerek Washington'da bırakıldı.⁸⁷ Amerika'da kalan Mehmed Ali

a.g.y., s. 1.; Mehmed Ali Efendi'nin Colombia Üniversitesinde okuyan bir grup Osmanlı öğrencisiyle çektiği fotoğraf için bkz. Ek 1.

⁸¹ *The Sun*, *a.g.y.*, s. 15.

⁸² Ahmet Zeki İzgöer, Ramazan Tuğ, *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013, s. 692-694.

⁸³ BOA., *Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.)*, 2172/3/5, 2 Temmuz 1915.

⁸⁴ BOA., *HR.SYS.*, 2172/12/29, 2 Mart 1916.

⁸⁵ BOA., *Hariciye Nezareti İdari (HR.İD.)*, 548/6/1, 2 Ocak 1916.

⁸⁶ BOA., *HR.İD.*, 548/6/2, 9 Şubat 1916.

⁸⁷ Çakmak, *a.g.e.*, s. 308.

Efendi Kurtuluş Savaşı yıllarında Himaye-i Etfal Cemiyeti için yardımlar topladı.⁸⁸

Mehmed Ali Efendi'nin Son Seyahati ve Türkiye'ye Dönüşü

4 Kasım 1922 tarihinde Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa'nın istifasıyla son Osmanlı hükümeti de ortadan kalkmıştı. Böylece Osmanlı Hariciye Nezareti de ilga edildi. Bu gelişmeler yaşanırken Mehmed Ali Efendi'nin yeni hükümetin Hariciye Vekilliği ile bir teması olmadığı anlaşılmaktadır. Zira Ankara Hükümeti Hariciye Vekilliği'nin 29 Ağustos 1923 tarihinde İstanbul Murahhaslığı'na gönderdiği bir yazıda mülga Washington Sefarethanesinin muhafazasına memur olan Mehmed Ali Efendi'nin tahsisatını almak için müracaat etmediği, ikametinde bulunmadığı için ödeme yapılamadığı bildirilmekteydi. Mehmed Ali Efendi'nin memuriyetine devam edip etmediğinin Türkiye'nin Amerika menfaatlerini himaye eden İspanya Devleti'nin İstanbul Elçiliği aracılığıyla öğrenilmesi istenmekteydi.⁸⁹ İspanya'nın İstanbul Elçiliğinden gelen cevapta ise Mehmed Ali Efendi'nin 1922'nin Mayıs ayında İstanbul'a gitmek üzere Amerika Birleşik Devletlerinden ayrıldığı ifade edilmekteydi.⁹⁰

Aslında bu yazışmalar yapıldığı sırada Mehmed Ali Efendi zaten Türkiye'de idi. Fakat Amerika'dan ayrıldıktan sonra yeni bir seyahate çıkmış ve yaklaşık bir buçuk sene sonra 1923 Eylül ayında dönüş yapmıştı. Ülkeye döndükten kısa bir süre sonra *Vatan* Gazetesi'ne bir ziyarette bulunmuş ve bu ziyaretin ardından aynı gazetenin 22 Eylül 1923 tarihli sayısında Mehmed Ali Efendi hakkında yarı röportaj tarzında *Washington İmamı Şehrimizde*⁹¹ başlıklı bir yazı çıkmıştı. *Vatan* gazetesinin imtiyaz sahibi Ahmed Emin (Yalman) ve yazıyı kaleme alan yazar ise Ahmed Şükrü (Esmer) idi. Her iki isim de Columbia Üniversitesi'nde öğrenci iken Mehmed Ali Efendi ile tanışmışlardı.⁹²

Vatan'da yayınlanan bu yazıda yaklaşık bir buçuk yıl süren bu dönüş yolculuğu hakkında bazı bilgiler edinebiliyoruz. Ahmed Şükrü, İmam Mehmed Ali'yi İngilizce *globetrotter* kelimesiyle tanımlıyor daha sonra bu kelimenin *dünya seyyâhı*, *dünya gezgincisi* *daha doğrusu dünya çiğneyicisi* anlamına geldiğini belirtiyordu. Onu Ubeydullah Efendi'ye benzetiyor fakat Mehmed Ali Efendi'nin daha fazla dolaştığını ifade ediyordu.

⁸⁸ Veysi Akın, "Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti (Turkish Welfare Association)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XX, S. 59, 2004, s. 481-482.

⁸⁹ BOA., *Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.)*, 82/14/1, 29 Ağustos 1923.

⁹⁰ BOA., *HR.İM.*, 92/16/1, 18 Aralık 1923.

⁹¹ Ahmed Şükrü, "Washington İmamı Şehrimizde", *Vatan*, Sayı 160, 22 Eylül 1923, s. 1-2.

⁹² Ahmet Emin Yalman hatıralarında Mehmed Ali Efendi'den Washington Sefaret imamı olmasına rağmen New York'ta oturan, bayramdan bayrama namaz kırdıran ve en büyük alakası dünyalık dediği paraya düşkün olan bir kişi olarak bahsetmektedir. Bkz. Ahmet Emin Yalman, *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yay. Haz. Erol Şadi Erdinç, C.I, Pera Yayınları, İstanbul 1997, s. 139.

Mehmed Ali Efendi 2 Mayıs 1922 yılında New York'tan ayrılmış 9 Mayıs'ta San Francisco'dan Yokohama'ya doğru yeni bir seyahate çıkmıştı. Altı gün sonra Yokohama'daydı. Oradan da Gobi'ye geçti. Gobi'de pek çok Mecusi ve Müslüman Hintli bulunduğunu belirten Mehmed Ali Efendi, bu iki grubun asla beraber yemek yememelerine rağmen onun şerifine bir araya geldiklerini ifade etmekteydi. Seyahati sırasında Müslümanlara vaaz ve nasihat ettiğini; hilâfetin saltanattan ayrılması meselesini izah ederek Halife'nin artık daha kuvvetli olduğunu söylediğini ifade etmektedir.

Mehmed Ali Efendi'nin sonraki durakları Şimonoseki ve Mukden'di. Mukden'de bulunduğu sırada Birinci Dünya Savaşı'nda Ruslar tarafından esir alınmış dört Türk'le karşılaşmıştı. Mehmed Ali Efendi memleketlerine avdet etmek arzusunda bulunan bu dört vatandaşımızın ismini gazeteye vermiş ve Artvin taraflarından olan bu esirlerin kimler olduğu *Vatan* Gazetesindeki röportajda belirtilmişti.⁹³ Röportajın yayınlanmasından sonra Ankara Hariciye Nezareti Mukden'deki esirleri getirmek için harekete geçecekti.⁹⁴

Mehmed Ali Efendi Çin'in başkenti Pekin'e de uğramış ve röportajında Pekin Müslümanları hakkında bazı bilgiler vermişti. Mehmed Ali Efendi'nin belirttiğine göre Pekin'de 45 cami vardı ve Çin Müslümanları oldukça dindardı. Asla sigara içmezler ve Müslümanlardan başka birisi tarafından kesilen koyunu yemezlerdi. Bu nedenle Pekin'in bütün kasapları Müslümanlardandı. Pekin Müslümanlarının bir cemiyetleri vardı ve bu cemiyetin reisi Abdülbaki isminde bir Çinli'ydi. Boksör İsyanı sırasında idamdan kurtardığı Müslümanlar meselesine bu röportajda da değinmekte fakat bu defa 4.000 Müslümanı kurtardığını ifade etmekteydi. Mehmed Ali Efendi Pekin Müslümanlarına (Niuji) Câmiinde vaaz ve nasihat etmiş tıpkı Mukden'de olduğu gibi saltanatın hilafetten ayrılması meselesini izah etmişti.

Mehmed Ali Efendi Pekin'den sonra Şangay'a geçmişti. Şangay'da beş cami olduğunu ve Doktor Togo isminde bir Japon Müslümanın teşebbüsüyle Asyalılar İttihâdı Cemiyeti teşkil edildiğini belirtmekteydi. Bu cemiyetin azaları arasında birçok Japon, Çinli, Hintli vardı. Cemiyet tarafından Mehmed Ali Efendi için mükellef bir yemek verilmiş ve Türkiye'nin Asyalılara rehber olması mealinde konuşmalar yapılmıştı. Şangay'da bulunduğu sırada Japonya tarafından ilhak edilmiş olan Kore'nin eski Dışişleri Bakanı Mehmed Ali Efendi'yi ziyaret etmiş ve Türkiye'nin Kore'nin bağımsızlığına taraf olmasını istemişti.

⁹³ Ahmed Şükrü, *a.g.y.*, s. 1-2.

⁹⁴ *Türk Dışişleri Arşivi (TDA.)*, (571), 34826/137413/24, 15 Kasım 1923.; *TDA.*, (571), 34826/137413/26, 6 Aralık 1923.

Mehmed Ali Efendi'nin röportajı Şangay'dan Hong Kong, Seylan ve Mısır yoluyla İstanbul'a geldiğini ve yakında Ankara'ya gideceğini belirtmesiyle bitmektedir.⁹⁵ Fakat ne yazık ki bu röportajdan sonra Mehmed Ali Efendi'nin hayatı hakkında herhangi bir bilgiye ulaşamadık.

Sonuç

Mehmed Ali Efendi sıra dışı seyahatleriyle dikkat çeken bir Osmanlı alimidir. Ortadoğu, Arap Yarımadası, Batı ve Güney Afrika, Hint Kıtası ve çevresi, Çin, Japonya ve Kore gibi Uzak Doğu ülkeleri onun seyahatlerinin güzergâhıydı. Üstelik seyahat güzergâhında bulunan bazı ülkeleri birden fazla kere ziyaret etti. Mehmed Ali Efendi'nin en fazla ülke gören Osmanlı seyyahlarından biri olduğuna şüphe yoktur belki de birincisidir. Mehmed Ali Efendi kadar olmasa tıpkı onun gibi ilmiyeye mensup Abdürreşid İbrahim de pek çok ülke gezmiş bir seyyahı. Fakat Mehmed Ali Efendi, Abdürreşid İbrahim gibi gazete yazıları yazan ve hatıra bırakan bir isim değildi. Bu nedenle Abdürreşid İbrahim'in şöhretine mukabil Mehmed Ali Efendi pek bilinmeyen bir sima olarak kaldı.

Mehmed Ali Efendi'nin ilk dört seyahati II. Meşrutiyet döneminden önceydi. Son seyahatine ise Amerika Birleşik Devletleri'nden Türkiye'ye dönüşü sırasında çıkmıştı. Ne yazık ki bu seyahatlerinde görüp yaşadıkları hakkında çok az bilgi sahibiyiz. Neden bu seyahatlere çıktığı konusunda da birbiriyle çelişen farklı bilgiler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda ilmi ve dini gayelerle bazılarında ise II. Abdülhamid rejiminden kaçmak maksadıyla seyahat ettiği belirtilmektedir. Her ne olursa olsun seyahatleri sırasında Osmanlı toprakları dışında yaşayan Müslümanların İslam halifesi II. Abdülhamid'e duydukları saygı ve sevgiden yararlandığı anlaşılmaktadır.

Mehmed Ali Efendi seyahatleri sırasında en ilgi çekici faaliyetlerini Japonya ve Çin'de gerçekleştirdi. Japonya'nın Yokohama şehrinde bir mescit inşası için çabaları, bu ülkenin devlet yetkilileriyle temasları ve orada çok eşlilik mevzuunu gündeme getirmiş olması kayda değer hususlardır. Çinli Müslümanlarla Uzak Doğu'ya giderek temas kuran ilk Osmanlı alimlerinden biridir. Boksör İsyanı sırasında pek çok Müslümanı idamdan kurtardığı iddiası ise pek de inandırıcı gelmemektedir. Çin başkentini ziyareti sırasında Pekin'deki Fransız elçisinin onun hakkında hazırladığı bir rapor nedeniyle bazı çalışmalarda Mehmed Ali Efendi'nin II. Abdülhamid'in ajanı olarak görülmüştür. Oysa Mehmed Ali Efendi uzun bir zaman hem Babıali hem de Yıldız Sarayı için bilinmeyen bir isimdi. Onun ilk resmi memuriyeti 1908 yılında tayin edildiği Misafirin-i İslam Teşrifatçılığı idi.

⁹⁵ Ahmed Şükrü, *a.g.y.*, s. 2.

Misafirin-i İslam Teşrifatçılığı görevini bir yıl kadar sürdürdükten sonra ilk ve son sefaret imamı olarak Washington'a tayin edildi. Amerika Birleşik Devletleri'ne bir imam gönderilmesi orada yaşayan Müslüman Osmanlı tebaasının hem inançlarını hem de devletlerine aidiyetlerini koruması açısından oldukça önemliydi. Tam bir aksiyon adamı olduğu anlaşılan Mehmed Ali Efendi de bu görev için biçilmiş kaftandı. Nitekim yaşadığı şehir olan New York'ta bir apartman dairesini mescide dönüştürdü. Bu mescit Amerika Birleşik Devletlerindeki ilk Müslüman mabetlerinden biriydi. Amerika'nın başka bölgelerinde yaşayan Müslümanlarını ziyaret ederek vaazlarda bulundu. New York'ta bir cami inşası girişimleri ise Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla sonuçsuz kaldı. Savaş yıllarında vatanı için bağış toplanmasında ciddi katkıları oldu. Benzer katkıları Kurtuluş Savaşı yıllarında da verdi. Uzak Doğu'ya son bir seyahatten sonra 1923 yılında Türkiye'ye döndü. Ne yazık ki bu ilginç Osmanlı Seyyahının sonraki hayatı hakkında bir bilgi bulunamadı.

Araştırmacıların Katkı Oranı

Çalışma tek yazarlı olduğundan yazarın katkı oranı %100'dür.

Çıkar Çatışması

Çalışmada çıkar çatışması oluşturabilecek herhangi bir durum bulunmamaktadır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

Babıali Evrak Odası (BEO.): 1423/106694, 3408/255540, 3471/260293, 3647/273458, 3866/289889

Hariciye Nezareti İdari (HR.İD.): 548/6

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM.): 82/14, 92/16

Hariciye Nezareti Londra Sefareti (HR.SFR3.): 564/1

Hariciye Nezareti Siyasi (HR.SYS.): 2172/3, 2172/12

İrade Hariciye (İ.HR.): 419/22

İrade Taltif (İ.TAL.): 455/49

Yıldız Mütenevvi Maruzat (Y.MTV.): 195/51, 297/8

Yıldız Resmi Maruzat (Y.A.RES.), 78/40

Zaptiye (ZB.): 338/131

Türk Dışişleri Arşivi (TDA.): (571), 34826/137413/24, 15 Kasım 1923.; (571), 34826/137413/26, 6 Aralık 1923.

Kitap ve Makaleler

Abdürreşid İbrahim; *Âlem-i İslâm ve Japonya'da İslâmiyet'in Yayılması*, Haz. Mehmed Paksu, Nesil Yayınları, İstanbul 2012.

Acehan, Işıl; *Made in Massachusetts": Converting Hides and Skins into Leather and Turkish Immigrants into Industrial Laborers (1860s-1920s)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara 2010.

Ahmed Şükrü; "Washington İmamı Şehrimizde", *Vatan*, Sayı 160, 22 Eylül 1923, s. 1-2.

Akın, Veysi ; "Amerika'da İlk Türk Lobisi: Türk Teavün Cemiyeti (Turkish Welfare Association)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. XX, S. 59, 2004, s. 453-521.

Bostan, Zeynep; *Osmanlı Hariciyesinin Modern Temelleri II. Abdülhamid Döneminde Diplomasi*, Kitapyaynevi, İstanbul 2021.

Bowen, Patrick D. ; *A History of Conversion to Islam in the United States*, Vol. I, Brill, Leiden-Boston 2015,

Bouvat, L., "L'İslam dans l'Afrique du Sud" *Revue du Monde Musulman*, Novebre 1906, I/1, s. 121.

Çakmak, Aydın; *Türk Dışişleri Teşkilatının Gelişimi: Hariciye Nezareti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2020.

Çetindaş, Dilek; "Türk Edebiyatında Ertuğrul Fırkateyni Faciası", *Turkish Studies*, 11/IV, Kış 2016, s. 279-298.

Demirel, Muammer; "Artvin ve Batum Göçmenleri (1877-1878 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan Sonra)", *TAED*, S. 40, 2009, s. 317-340.

Edhem Nejad, "Amerika'da İslâm 2", *Sırat-ı Müstakim*, 11 Rebiülahir 1328.

Eraslan, Cezmi; *II. Abdülhamid ve İslâm Birliği*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1992.

Indian Opinion, *Indians in the Cape Colony*, 30 June 1906.

Indian Opinion, *A Distinguished Visitor at Potchefstroom*, 30 June 1906.

İzgörer, Ahmet Zeki, Ramazan Tuğ; *Padişah'ın Himayesinde Osmanlı Kızılay Cemiyeti 1911-1913 Yıllığı*, Türk Kızılayı Yayınları, Ankara 2013.

Kılıç, Musa; "Osmanlı Devleti'nin Sefaret İmamları", *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, VII/16, s. 762-782.

Misawa, Nobuo; "The First Japanese Who Resided in the Ottoman Empire: the Young Journalist NODA and the Student Merchant YAMADA", *Mediterranean World*, XXI, Tokyo 2012, s. 51-69.

Mutlu, Cengiz; "Boksör Ayaklanması ve Sultan Abdülhamid'in Nasihat Heyeti", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 123/243, Kasım-Aralık 2019, s. 313-330.

Sırma, İhsan Süreyya; "Sultan II. Abdülhamid'in Uzak Doğu'ya Gönderdiği Ajana Dair", *Birinci Milli Türkoloji Kongresi*, 6-9 Şubat 1978, Kervan Yayınları, İstanbul 1980, s. 323-325.

Şahin, F. Şayan Ulusan; *Türk-Japon İlişkileri (1876-1908)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

The Sun, *Mohammedans Now Have a Place of Worship Here*, 25 February 1912.

Turan, Namık Sinan; *Hilafet Erken İslâm Tarihinden Osmanlı'nın Son Yüzyılına*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2017.

Uçar, Ahmet; *Unutulmayan Miras Güney Afrika'da Osmanlılar*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008.

Vâkif; "Hadji Mohammed Ali", *Revue du Monde Musulman*, Volume III/Numero IX, Août-Septembre 1907, s. 118-128.

Yalman, Ahmet Emin; *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim*, Yay. Haz. Erol Şadi Erdiç, C.I, Pera Yayınları, İstanbul 1997.

İnternet Kaynakları

Gençoğlu, Halim; "Güney Afrika'da bir Osmanlı İstihbaratçısı: Muhammed Ali Efendi", <https://www.indyturk.com/node/448031/t%C3%BCrki%CC%87yeden-sesler/g%C3%BCney-afrikada-bir-osmanl%C4%B1-i%CC%87stihbarat%C3%A7%C4%B1s%C4%B1-muhammed-ali-efendi>, Erişim Tarihi: 03 Kasım 2024.

İşıl Acehan, "Unutulmuş Bir Hikaye: Amerika'daki İlk Göçmen Türkler", [https:// fikirturu.com/ toplum/ unutulmus-bir-hikaye-amerikadaki-ilk-gocmen-turkler/](https://fikirturu.com/toplum/unutulmus-bir-hikaye-amerikadaki-ilk-gocmen-turkler/). Erişim Tarihi: 31 Ekim 2024.

<https://www.todtv.com.tr/tarih-tv/osmanlinin-amerikasi/1sezonv2999/osmanlinin-amerikasi-v3>. Erişim Tarihi: 31 Ekim 2024.

Ekler

Ek 1.

Washington Sefaret İmamı Mehmed Ali Efendi Columbia Üniversitesinin
Osmanlı Öğrencileriyle

واشینغتون امامی شهر یخزده

نوبورق سوقاقلرنده صارینی وجبهسی ایله دولاشان امام محمد علی افندی
استانبوله کلیرکن بردورعالم سیاحتی یایمش وهر طرفده اسلاملره
خلاقله - لطنتک تفریقندن متولد فواندی آکلامشدر

ودرحال قارشومده دوران ذاتی طاییم - بو
اسرار انکیز زائر واشینغتون امامی محمد علی
افندی ایدی .

امام محمد علی افندی آمرشاده مهائل طلبه سنک
حیاتلری آراسنه اولدر قارشمشدرکه موسی الهیه
تاند برچوق منقهرلی خاطر لافمنزین بومملکت
حقده برشی دوشونمک بیه ممکن دکادر .

آمرشاده آتیق باصدیفمنز کون آمرشاده کی
مسلمان سوریلرنک بر چوانی اولان محمد علی

غزتهلرک یکیدن انتشاری

برمدندن بری شهر سزده منتشر صیاح و آفتشام
غزتهلرنک انتشارینه مانع اولان اختلاف، جریان
ایدن مذاکره نتیجه سنده متقابل بر حسن نیت
ابرازی وفدا کارلر اجرا می صورتیه حل ایدلشدر .
(وطن) اون بش کونک ضروری بر تسطیل
دوره سندن سوکره بو کوندن اعتباراً وظیفه
نشریه سنه دوام ایده جکدر .

غزتهلرک فیاتی

اجنبی قامیوسیه تدارک ایدیلن طبع لوازسی
فیاتلرنک متوالی صورتده یوکلمه سی وغزتهلر
وارداتنک کیتدیکه آرتان ضروری مصارفه متقابل
ایتمه سی حسیله غزتهلرک فیاتی ۱۰۰ پلردن ۳
غروشه ابلاغ ایدلشدر . بو تدبیر موقتدر .
وضیئته محسوس بر صلاح حاصل اولنجه غزتهلرک
مشترک قراریه رفیع اولونجه قدر .

آپونهلرک فیاتی عن نسبت دائره سنده تزید
اولونجه قدر . یالکز اسکی آپونهلر ختام مدنظرته
قدر وضیئته سابقه دن استفاده ایده جکدر .

امام محمد علی افندی

اولکی کون بو یوک جنهلی ، قیر صفالی بر
آدی آکمزین قارشومده کوردونجه بو ذاتی
طاییه بیلمک ایچون سوک سنه لر طرفده جریان
ایدن وقایه سینه ما شریدی کبی کوزیمک اولکندن
یکیردم . لوزان مذاکرانندن باشلاهرق و کیری به
دوغرو کیده رک مدانیه قوشرانسی ، بو یوک
تشریح ، ابن اوکی محاربه لری ، قوای ملیه
تشکیلاتنک باشلانمیشی ، ازمیرک یونانلیلر طرفندن
اشغالی ، متارکه ، حرب ... حرب عمومیده
آمرشاده بولوندیغندن بورایه کونجه به قدر بو
مملکت حقنده کی خاطر اتم حافظه مده جانلاندی .

Ek 3.

Mehmed Ali Efendi'nin The Sun Gazetesinde Çıkan Fotoğrafi

